

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ СПРИЯННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В умовах змін, що відбуваються в органах державної влади, від їх кадрового апарату вимагаються високий професіоналізм і відповідний рівень психологічної культури. Працівники державної служби виконують важливу посередницьку роль у системі відносин держави та громадянського суспільства і тим самим впливають на його розвиток.

Вивчення основ психологічної культури психологічної культури держслужбовців як предмета нашого дослідження вимагає аналізу категорії культури у зв'язку з громадянською спрямованістю особистості держслужбовця, який відповідно до своїх посадових обов'язків, повинен характеризуватись як особистість з високим рівнем громадянськості.

У Новому тлумачному словнику української мови подаються три основні лексичні значення поняття культура: 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; 2) освіченість, вихованість; 3) рівень, ступінь досконалості якоїсь галузі господарської або розумової діяльності [9: 33].

Поняття психологічної культури не має загальноприйнятого визначення. Її вивчають через: 1) виявлення особливостей загальної культури та деяких аспектів самосвідомості і самоорганізації; 2) визначення психологічної діяльності; 3) дослідження складного особистісного феномена, в основі якого – процес аксіологізації психологічних цінностей та їх реалізація у високоефективній психологічній діяльності. Психологічна культура робить людину здібною до оновлення, творчості і прогресу.

У дослідженнях Л.С. Колмогорової [5] розкривається поняття "базисна психологічна культура" як системна багатокомпонентна освіта, що базується на основі гносеологічного, процесуально-діяльнісного, суб'єктно-особистісного. Базову психологічну культуру характеризують як готовність ефективно вирішувати широке коло повсякденних задач незалежно від особливостей вузьких, спеціальних видів діяльності, виконувати широкий спектр соціальних ролей незалежно від конкретної діяльності [5]. Л.С. Колмагорова відзначає, що психологічна культура включає в себе, як освіченість (навчання і виховання), так і основні параметри розвитку особистості та тісно пов'язана з загальною культурою. Це само по собі вибудовує тісний зв'язок між громадянськістю особистості та культурою. Чим вищий рівень освіченості, розвитку основних параметрів особистості в поєднанні з рисами свідомості людини, як громадянина, тим вище загальний рівень культури. Розвинена психологічна культура включає: спрямованість на пізнання і реалістичну оцінку своєї особистості, систематичне самовиховання культурних намагань та навичок, хорошу психологічну саморегуляцію та творчий підхід до справ.

Н.В.Чепелева стверджує, що критеріями психологічної культури можуть бути проникливість, чуйність, доброзичливість, що проявляються у сфері повсякденної діяльності, і спілкування йде не тільки від сердечності, а й від уміння зрозуміти психологію іншої людини [13].

Питання психологічної культури розглядалися у працях А.Вільямс, Р.Гаррісон, М.Гріффін, С.О'Рілі, А. Фурнхам. Особливості професійної та психологічної та інноваційної культури висвітлюються в працях Б.Г. Ананьєва, Г.О. Балла, Я.Л. Коломінського, А.С. Москальвої, В.В.Рибалки, Н.В. Чепелевої, та ін. [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 11; 13].

Плідною основою досліджень внутрішнього світу держслужбовців стали наукові здобутки в контексті організаційної психології (Л.М.Карамушка), соціальної психології; дослідження рефлексії особистості, особистісного змінювання (П.В.Лушин), особистісного зростання (О.І.Бондарчук), розвитку особистості як професіонала (О.П.Саннікова).

Б. Г. Ананьєв уважав, що для загальної теорії соціальної поведінки суттєвим є розуміння своєрідного поєднання прав і обов'язків. Це стосується і прав і обов'язків громадянина у державі і вимагає їх гармонії при високому рівні громадянськості.

Ставлення до державної мови, країни, народу є складовою як психологічної культури, так і ознакою рівня громадянськості особистості держслужбовця. З одного боку, ставлення до державної мови – один з критеріїв розвитку громадянськості, а характеристика цього ставлення – показник рівня її розвитку. З іншого боку, Г. Сковорода [12] уважав, що освічена, культурна людина має опановувати символічну і образну мову як артефакти культури.

Психологічна культура держслужбовця – явище, яке являє собою сукупність і складну взаємодію різноманітних психологічних конструктів, таких як професійні цінності, переконання, норми державної служби, які формують мотиви й моделі поведінки особистості, що відображуються в громадянській спрямованості її діяльності.

Під психологічною культурою держслужбовця в процесі сприяння становленню громадянськості розглядається комплекс мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних якостей, які забезпечують ефективність громадянсько спрямованої дії, адекватної професійним цілям, завданням.

На основі особистісно-діяльнісного підходу культуру визначають як процес і результат зміни самої людини, її становлення як творчої особистості в процесі опанування професійною діяльністю і виконання обов'язків.

Формування психологічної культури – це актуалізація особистісного потенціалу, робота у творчій групі з метою забезпечення постійності використання психологічних знань і умінь у реальній поведінці.

Отже, об'єктом нашого дослідження є психологічна культура особистості.

Предметом дослідження – особливості психологічні культури держслужбовців з різним рівнем громадянськості. Метою дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити можливості підвищення психологічної культури держслужбовців в процесі сприяння їх громадянськості.

Психологічна культура передбачає не тільки психологічну освіченість людини у відповідності з готовністю і умінням застосовувати її для самопізнання, підвищення ефективності спілкування та самовдосконалення в професійній діяльності і повсякденному житті. Орієнтація на самовдосконалення є спільною характеристикою як високого рівня культури, так і розвинутої громадянськості особистості. Тому ми припустили, що дослідження потенційно-актуальних чинників сприяння

розвитку громадянськості особистості, що містяться в психологічній культурі, дозволять оптимізувати професійну діяльність держслужбовців.

Методологічну основу дослідження становлять: системний підхід до розуміння багатоаспектної детермінованості активності суб'єкта життєдіяльності (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, В. П. Зінченко, Б. Ф. Ломов, В. М. М'ясищев, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, М. Г. Ярошевський та ін.); теоретичні положення організаційної психології (Л.М. Карамушка); психокультурні компоненти громадянськості (М.Й.Боришевський, Л.А.Снігур), теорія психологічної культури (Я.Л.Коломінський).

Щоб оцінити важливі характеристики психологічної культури, пов'язані з функціонуванням держслужбовця як суб'єкта пізнання й перетворення світу, ми звернулися до порівняльного вивчення мотиваційних характеристик діяльності досліджуваних та їх ціннісних орієнтацій.

Мета та завдання дослідницької роботи визначили вибір методів дослідження: спостереження; тест Дж. Келлі для визначення цілемотиваційних утворень держслужбовців і соціально-психологічних характеристик представників держслужби з високим рівнем психологічної культури, опитувальник рівня громадянськості (Л.А. Снігур), психомалюнок у сюжетях розгортання динаміки символу власного життя та символу життя країни тощо.

Відповідно до цього для емпіричного вивчення була відібрана група досліджуваних – працівників державних установ (держслужбовці) у кількості 240 осіб.

Поведінка держслужбовця вивчалась за такими характеристиками:

1. Ступінь прояву ініціативи та творчості: а) постійно інноваційні перебуває у творчому пошуку нових, більш ефективних підходів до аналізу, структурування й розв'язання суспільних проблем; б) періодично, але не в усіх випадках, де необхідно, проявляє розумну ініціативу та творчий підхід до роботи; в) безініціативно виконує тільки те, що задано для виконання.

2. Ставлення до власних помилок: а) ставиться до помилок як до закономірних явищ у роботі держслужбовця, уміє виявляти й усувати їх причини та вчиться на власних помилках, удосконалюючи свою майстерність; б) виправляє помилки за умови заохочення керівництва; в) боїться помилок через небезпеку адміністративного покарання.

3. Ставлення до можливостей і перспектив: а) зосереджує свою увагу на нових можливостях і перспективах; б) можливості і перспективи аналізує при вказівці вищого керівництва; в) зосереджує свою увагу на обмеженнях, бар'єрах і перешкодах.

4. Орієнтація на підвищення психологічної культури та професійне удосконалення: а) прагне постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію та вдосконалювати психологічну культуру; б) тільки при заохочувальних діях вищого керівництва прагне до самовдосконалення та підвищення власної психологічної культури; в) не хоче підвищувати психологічну культуру та професійно удосконалюватися.

5. Ставлення до своїх обов'язків як громадянина: а) права і обов'язки держслужбовця у відносинах з громадянами поєднуються вільним моральним вибором особистості; практично завжди домагається прав і виконує громадянські обов'язки в їх гармонії взаємодоповненні; б) гармонія при збереженні власних прав і виконання і обов'язків епізодична; в) у поведінці спостерігається відокремлення своїх прав від громадянських обов'язків.

Характеристики психологічної культури на контингенті держслужбовців доцільно виокремлювати на тих рівнях функціонування людини, які співвідносяться зі здійсненням нею професійної діяльності як: а) суб'єкта власної активності; б) суб'єкта взаємодії з іншими; в) суб'єкта пізнання, засвоєння та перетворення світу. Результати розбіжності між характеристиками психологічної культури представників держслужби виявлені як на рівні потенціалу людської особистості, так і на рівні вже сформованих особистісних ресурсів діяти у відповідності з наявним потенціалом. Високий рівень громадянськості опосередковано свідчить про окремі характеристики психологічної культури держслужбовця.

Функціонування держуправлінців як суб'єктів управлінської взаємодії з іншими відбувається на рівні цінностей, у першу чергу, цінностей громадянських, наявності толерантності до ідей, поглядів, переконань, які відрізняються від власних, контролю над іншими, домінуванню, впливовості, авторитетності; таких особливостей людини, що формуються в процесі досвіду, зокрема, – психологічної культури.

Для держслужбовців у цілому характерною є висока ступінь активності цілеспрямованості, ініціативність, оптимістичність, їхня психологічна характеристика свідчить про високу гіпертимність, демонстративність, відносно низьку тривожність. Але разом з тим відмічається недостатньо високий рівень соціально-перцептивних здібностей відносно інших людей і високий рівень особистісних домагань, прагнення отримувати задоволення від наявних умов життя.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговують результати дослідження рівня мотивації досягнення. За цим показником виявилися статистично значущі розбіжності (за t-критерієм Стьюдента при $p < 0,01$) між підгрупами держслужбовців, які мали різну базову освіту. У групі службовців з базовою психолого-педагогічною освітою спостерігається відносна тенденція до зростання рівня мотивації досягнень, яка свідчить про наполегливість у прагненні досягнення мети, про відсутність розгубленості в ситуаціях спілкування, показник рівня мотивації досягнень у всіх групах держслужбовців з базовою психологічною освітою й у групах з освітою непсихологічною знаходиться в межах середніх значень. Це дає підстави припустити, що відсутність високого рівня мотивації досягнень і є одним із чинників досить повільного процесу ефективних реформувальних у країні.

Отримані нами емпіричні дані свідчать також про зміни характеристик психологічної культури й на рівні функціонування людини як суб'єкта діяльності на державній службі. Між різними групами службовців зафіксовано статистично значущі відмінності за такими цінностями, як значення інтелекту, творчості, соціального порядку, широти поглядів, поваги до традицій (з вищими показниками у групі працівників державних установи, що отримали базову психологічну освіту).

Серед груп держслужбовців, виділених за різницею в базовій освіті зареєстровано відмінності за цінностями: значущість задоволеності своїм місцем у житті ($p < 0,05$), насолоди життям ($p < 0,01$) (у бік вищих показників у групі працівників з психологічною освітою).

Службовці державної установи надають перевагу цінностям духовного життя, поваги до традицій, задоволеності своїм місцем у житті, насолоди життям. Відмічається відкритість новому досвіду в бік вищих показників відкритості новому

досвіду у службовців з психологічною або соціологічною освітою).

На рівні диспозиційних характеристик, за якими теж можна судити про спрямованість змін, зафіксовано статистично значущі розбіжності (при $p < 0,05$) за фактором "відкритість новому досвіду" між різними групами службовців (у бік вищих показників відкритості новому досвіду у службовців – психологів). Цей факт свідчить про необхідність підвищення психологічної культури як ресурсу, необхідного для функціонування держслужбовця в умовах змін у суспільстві.

У результаті даного дослідження уточнено характеристики психологічної культури держслужбовців як суб'єктів професійної активності; розроблено опитувальник для дослідження; визначено розбіжності в психологічній культурі держслужбовців; розроблено методiku роботи творчої групи в межах психолого-методичного змісту програми підвищення кваліфікації державних службовців (сфера удосконалення); знайшли подальшого розвитку уявлення про характеристики психологічної культури на рівні особистості держслужбовця як суб'єкта управління, які доцільно формувати для забезпечення успішної діяльності громадянської спрямованості.

На основі аналізу результатів дослідження зроблено висновки про конфліктну взаємодію культур серед держслужбовців, що відбувається в сучасній системі державної служби. Виявлено, що в сучасній системі управління переважає авторитарна культура. Поряд з нею співіснує культура конструктивна, що орієнтована на гуманістичну взаємодію співробітництва, самореалізацію та самоактуалізацію працівників.

Під формуванням психологічної культури в просторі підвищення громадянськості розглянуто процес визначення провідних для мети і завдань державної служби конструктивів, їх засвоєння працівниками, подальшого розвитку. При цьому визначено два основних шляхи формування культури: цілеспрямований, систематичний, організований і стихійний.

Таким чином, розвиток психологічної культури держслужбовців відбувається в процесі професійної діяльності і роботи у творчих групах, що мають громадянську спрямованість і орієнтовані на досягнення цілісності внутрішнього психічного світу людини. Цей процес передбачає орієнтацію на модель людини, яка має гуманістичний характер. Такий процес культурації (Я.Л. Коломінський) особистості держслужбовців має громадянську ціннісно-сміслову орієнтаційну основу.

Висновки. Можемо стверджувати, що психологічна культура – це інтегрована риса особистості, що містить ціннісно-змістовний компонент та веде до психологічного здоров'я і ефективної професійної діяльності громадянського змісту завдяки психологічній грамотності. Психологічна обізнаність допомагає працівнику державної служби в процесі самовдосконалення, розвитку професійної компетентності, особистісної саморегуляції і прогнозуванні поведінки інших людей. Сприятливим фактором, при цьому, виступає психологічна освіта.

Зміст базової освіти є чинником, важливими для підвищення психологічної культури держслужбовців, які відповідно до посадових обов'язків призвані виконувати діяльність, яка має громадянську спрямованість.

Розвиток громадянськості особистості опосередковано свідчить про рівень психологічної культури держслужбовців. У свою чергу психологічна культура є позитивною основою становлення громадянськості, хоча її високий рівень не визначає зміст громадянської позиції держслужбовця.

Культурно-психологічні концепти громадянської дії складають гуманістичну основу професійної досконалості, тому подальше дослідження в цьому напрямку полягає в удосконаленні методики підвищення психологічної культури держслужбовців в просторі діяльності, що має громадянську спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О. Творчість як атрибут культури і особистості. Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності: Збірник науково-методичних матеріалів / Балл Г.О.; За ред. А.П. Красовського і В.В. Рибалки; кол. авторів. – К.: ІПППО АПН України та УПОТ ГУОН КМДА, 2006. — С. 19-26.
2. Войтко В.І. Про психологічну культуру вчителя. — К.: Товариство "Знання" УРСР, 1974. — 46 с.
3. Коломінський Я. Л. Психологическая культура – условие и цель деятельности психолога / Я.Л. Коломинский // Психология. — № 2 (19). — Минск, 2000 — С. 4-19.
4. Коломинский Я. Л. Психологическая культура или психологическая цивилизация / Коломинский Я. Л. // Университетское психологическое образование: оценка ситуации и возможные перспективы/ Материалы проблемно-разработческого семинара, Минск, 21-23 сентября 2000г. / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования. — Мн.: Технопринт, 2000. — С.62-66.
5. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры школьника / Л.С. Колмогорова // Вопросы психологии. — 1999. — №1. — С. 83-90.
6. Кузнецова Т. В. Психология культуры: (Психол.-філософ. аналіз): Курс лекцій / Т. В. Кузнецова. — К.: МАУП, 2005. — 152 с.
7. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. — СПб.: Проім-ЕВРОЗНАК, 2002 – 416 с.
8. Москальова А. С. Формування психологічної культури дівчат-підлітків в умовах позашкільного навчального закладу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Центральний ін-т післядипл. пед. освіти АПН України/ Алла Степанівна Москальова. — К., 2004. — 20 с.
9. Новый тлумачний словник української мови: У трьох томах / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. — К.: "Аконіт", 2001. — Т. 3. — [2-е вид.]. — 862 с.
10. Рибалка В. В. Визначення поняття психологічної культури особистості у міждисциплінарному контексті. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / За ред. В. В. Рибалки; кол. авторів: Г. О. Балл, М. В. Бастун, О. Г. Видра та ін. — К.: ІПППО АПН України, 2005. — С. 8-17.
11. Серкіс Ж.В. Психологічні особливості організаційної культури і психологічного клімату відділів освіти Рівненської області // Нова педагогічна думка. — 2002. — №1-2. — С.131-142.
12. Сковорода Г. С. Твори / Г. С. Сковорода. — К.: Веселка, 1996. — 272 с.

РЕЗЮМЕ

У статті висвітлено особливості психологічної культури працівників державної служби. Психологічна культура розглядається у зв'язку з громадянською свідомістю особистості. Досліджено умовні групи держслужбовців з базовими психологічною і непсихологічною освітою.

Ключові слова: психологічна культура працівників державної служби, формування психологічної культури, громадянськість.

В.В. Пизинцали

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГОССЛУЖАЩИХ В СИСТЕМЕ СОДЕЙСТВИЯ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье освещены особенности психологической культуры работников государственной службы. Психологическая культура рассматривается в связи с гражданским сознанием личности. Исследованы условные группы госслужащих с базовыми психологическим и непсихологическим образованием.

Ключевые слова: психологическая культура работников государственной службы, формирование психологической культуры, гражданственность.

V.V. Pyzyntsalı

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF IMPROVING STATE EMPLOYEES' PSYCHOLOGICAL CULTURE IN THE SYSTEM OF ENCOURAGING CIVIC PERSONALITY

SUMMARY

The article highlights some features of state employees' psychological culture. Psychological culture is considered in connection with individual civic consciousness. The author investigates several reference groups of state employees with basic psychological and non-psychological education.

Keywords: psychological culture of state servants, formation of psychological culture, citizenship.
